

ARKIVPODDEN

Sexköp i 1800-talets Uppsala – Dokumenten berättar

Medverkande: Jim Hedlund, Kristina Nyberg, Linda Oja, Stefan Nordstrand och Erik Larsson.

[Linda Oja läser]

*Klen och svag och blek om kind,
klädd i linntyg och i stubb,
i en liten skrubbb
på en gammal vind
satt en sjuttonårig tös
på en kistas lock och frös
med ett byltebarn, som grät,
lagt i knät.*

[Spädbarnsgråt tonar ut och följs av musik: Lena Orsa – The World Needs Peace]

Jim Hedlund: Välkommen till Arkivpodden – *dokumenterna berättar*.

Jag heter Jim Hedlund och sitter nu i vår studio på Riksarkivet i Östersund och på länk har jag med mig Kristina Nyberg som är arkivarie på Riksarkivet i Uppsala.

Jag säger hej och välkommen till dig Kristina!

Kristina Nyberg: Hej och tack Jim! Trevligt att få vara med i Arkivpodden!

Jim: Men Kristina, vad var det här för slags inledning? Det lät som en mycket sorglig dikt...

Kristina: Det var en vers ur dikten *En ung mor* av Gustaf Fröding. Och den passar väl in, för i dag ska vi prata om prostitution.

Jim: Oj!

Kristina: Ja, det kommer att handla om männen och kvinnorna som köpte och sålde sex i 1800-talets Uppsala. Vi kommer ta er med till platserna i staden där sexhandeln pågick och kontrollerades. Vi kommer också att stifta bekantskap med bordellmamman Emma Wengelin. Välkomna till Uppsalas "red light district" a la 1800-tal.

Jim: Men oj, oj, oj, Men Kristina - Hur har du fått information om prostitutionen i 1800-talets Uppsala?

Kristina: Genom forskning i arkiven från bland annat polis, sjukvård och domstol har jag och några kollegor försökt få fram en bild av prostitutionen i 1800-talets Uppsala. Det gjorde vi i samband med en utställning som sattes upp för ganska många år sedan. Det som slog oss var att vi i dokumenten möts vi av så mycket fattigdom, död, förakt och veneriska sjukdomar.

Jim: Ja, den här dikten i början gav ju känslan av stort elände.

Kristina: Ja, absolut. Gustaf Fröding såg nog prostitutionens tragiska följder. Han bodde ju under perioder i Uppsala och gick själv till prostituerade. Så dikten stämmer nog ganska väl överens med verkligheten. Den unga mamman överväger senare i samma dikt att ta sitt liv och kväva barnet, men hon ändrar sig. Dikten avslutas så här:

[Linda Oja läser]

*Jag får dra mig fram
genom fattigdom och skam
och den usla karln
får betala för sitt barn.*

Jim: Eländigt värre...

Kristina: Ja, och att få barn utan att vara gift var en skam och ofta var det kvinnor i just den här situationen som tvingades till prostitution av ekonomiska skäl. Oftast fanns det ingen pappa som klev fram och betalade för barnets uppehälle.

Jim: Nej, det kan inte ha varit ett lätt liv för dessa kvinnor.

Hur många prostituerade fanns det i Uppsala vid 1800-talets slut?

Kristina: Det fanns ungefär 140 prostituerade i Uppsala och de finns dokumenterade av polisen i speciella liggare. Här får vi följa dem från det att de började med prostitutionen till slutet, och slutet var oftast döden men några slutade naturligtvis av andra orsaker. Polis och läkare samarbetade för att kontrollera kvinnorna. Det var lagligt att prostituera sig bara på vissa orter och på villkor att kvinnorna kontrollerades noga. Det var även lagligt att köpa sex. Kanske är det också därför Fröding kan skriva om det så pass öppet i sina dikter. Numera är det ju lagligt att sälja sex men inte att köpa.

Jim: Varför behövde de prostituerade kontrolleras när det var tillåtet att sälja sex? Det låter lite dubbelt.

Kristina: Reglementerad prostitution innebar att staten tillät prostitution men höll den under noggrann uppsikt. Polis och läkare samarbetade för att registrera och kontrollera kvinnorna.

Jim: Polisen förstår jag ju, men vad hade läkarna för roll?

Kristina: Det berodde mycket på att syfilisen härjade bland en stor del av befolkningen. Eftersom syfilis är en sexuellt överförbar sjukdom tänkte man väl att om man bara kontrollerade de prostituerade kvinnorna så skulle det hjälpa. Kvinnorna fick därför gå på regelbundna besiktningar. Besiktningsbyrån låg mitt i Uppsala intill domkyrkan i Ekermanska huset på S:t Larsgatan 2. Här registrerades och förhöordes kvinnorna av en polis medan den kroppsliga undersökningen gjordes av en läkare. Det fanns en speciell blankett för besiktningarna.

Det man glömde eller inte ville se var väl att de män som gick till prostituerade sedan smittade sina fruar och att de barn som föddes kunde vara smittade från födseln. Då hjälper det inte att kontrollera 140 kvinnor.

Jim: De prostituerade kvinnorna gick alltså på regelbundna besiktningar. Vad hände när det upptäcktes att de var smittade av någon venerisk sjukdom?

Kristina: De smittade blev inlagda på ett sjukhus som kallades för Kurhuset och som var en del av Akademiska sjukhuset i Uppsala. Här fanns naturligtvis även andra än de prostituerade

Jim: Det låter som att Emma hade en gudstro trots allt eller också avspeglar den här versen systemns tro.

Kristina: Ja, Emma levde ju på många sätt ett hårt och slitsamt liv. En del av hennes styrka kan ha kommit ur sammanhållningen inom familjen.

Jim: Så de hade de i alla fall?

Kristina: Javisst. Emma och hennes närmaste verkar ha hållit ihop och hjälpt varandra så gott de kunde. Som ung bodde både Emma och hennes utomäktenskapliga barn hos Emmas mamma. I födelse- och dopböckerna ser man att systrarna ställde upp som dopvittnen åt varandras barn.

Jim: Det är skönt att höra att hon hade sin familj. Att de inte försköt henne eller tog avstånd från henne. Det kändes ett tag som om hon var väldigt ensam.

Kristina: Nej, systrarna tog hand om varandra. När systemen Charlotta dog 1886 tog Emma ansvar för att det skuldtyngda dödsboet upptecknades som det skulle. Emma och systemen Johanna testamenterade ju också sin egendom till varandra och det var som sagt Johanna som såg till att Emmas dödsbo blev upptecknat.

Jim: Nu känns det nästan som om vi fått lära känna Emma lite grann.

Arkiv är verkligen historia på riktigt!

Kristina: Ja Teckla var inte bara en prostituerad. Hon var också människan Emma Wengelin. Spåren av henne finns på många ställen, bland annat i arkiven. Genom att pussla ihop delarna kan vi göra oss en bild av henne och hennes liv. Hon levde i en tid som på många sätt är annorlunda än vår, men hur mycket är det egentligen som skiljer oss åt?

Jim: Det har du rätt i. Har du något lästips för den som vill läsa något på samma tema?

Kristina: Ola Larsmos bok *Jag vill inte tjäna* utspelar sig i 1880-talets Uppsala. Stadsläkaren ska ha uppsikt över stadens offentliga kvinnor. En gång i veckan undersöker han dem. När en av de unga kvinnorna väddar till honom om hjälp går han över en gräns.

Jim: Det låter som en intressant bok.

Jag tycker att vi fick också med oss fler olika dimensioner idag i vårt poddavsnitt - om prostitutionen i Uppsala vid 1800-talets slut.

Kristina: Ja, så är det ju. Arkivhandlingarna om prostitutionen innehåller mycket fattigdom, förakt, könssjukdomar, död och annat elände.

Jim: Men sedan skymtar ju även starka kvinnor förbi, till exempel Emma Wengelin.

Och det här ger ju oss en hel del att tänka på också när det gäller vår egen tid. Här framgår det tydligt hur man genom forskning i arkiv kan ta reda på väldigt mycket om människorna som levat här före oss.

Vi måste tyvärr avrunda här, men först måste du berätta vart i arkiven man kan hitta sådan här uppgifter.

Kristina: Information om Emma Wengelin och de övriga prostituerade kan man bland annat hitta i Uppsalapolisens arkiv och deras liggare över prostitutionen. Här finns även lösdrivarprotokoll. Sedan har vi tittat i domböcker från Uppsala rådhusrätt och magistrat och fånggrullor från Länsfängelset i Uppsala. När det gäller fastigheter är det lagfartsprotokollen i Uppsala rådhusrätt och magistrats arkiv som gäller. De kyrkliga församlingarnas husförhörslängder har också varit till god hjälp för att kartlägga Emma Wengelins liv och leverne. Personforskning helt enkelt. Här kommer även bouppteckningar in. Dem har vi också hittat i Uppsala rådhusrätt och magistrats arkiv. Sedlighetsföreningens protokoll finns i Uppsala domkyrkoförsamlings arkiv och sedan har vi ju sjukhusarkiven till exempel Uppsala Hospital och asyl. Man får lägga ett pussel helt enkelt.

Jag hoppas att ni har uppskattat dagens poddavsnitt och ni är så klart varmt välkomna till Riksarkivet i Uppsala för att själva botanisera i arkivmaterialet!

Jim: Tusen tack för idag Kristina Nyberg från Riksarkivet i Uppsala. Det här var verkligen intressant...

Kristina: Tack själv! Det var trevligt att få vara med i Arkivpodden, så här på länk från Uppsala!

Jim: ... Ja, teknikens under. Och du är givetvis välkommen att podda med oss igen Kristina.

Och tack till alla er som lyssnat!

Fortsätt gärna att följa oss. Det kommer snart fler intressanta arkivpoddar.

Klart slut från arkivstudion, och Riksarkivet i Östersund.